ביקורת אמנות

תערוכה • מיכל בראור מציעה דוגמית מייצגת של טרגדיית חיינו כאן

מהו רכוש נטוש, מיהו פליט והשאלה של נכסי נפקדים מיכל בראור עוסקת בנושאים כבדי משקל אלו דרך ההיסטוריה של חפצים מצויים ובחינה של מה שבני אדם בוחרים לתעד ומה שלא

גליה יהב

16 ביוני 2016

"רכוש נטוש", התערוכה של מיכל בראור בגלריה דנה בקיבוץ יד מרדכי, היא פרי מחקר חזותי וחומרי, שיחות וראיונות (קטעים מתוכם נשמעים בחלל) עם חברי הקיבוץ על אודות היסטוריית החפצים המצויים שסביבם. ועל שתיקת הארכיונים בנוגע להיסטוריה זו.

"במשך חצי שנה, מ-24 במאי ועד 5 בנובמבר 1948, עמד קיבוץ יד מרדכי ריק מתושביו היהודים, לאחר שפונה מחבריו ונכבש על ידי הצבא המצרי", מספקת רווית הררי, אוצרת הגלריה, את הרקע בטקסט נלווה. אנשי הקיבוץ ישבו בתקופה זו על אדמתו של עלי קאסם עבד אל קאדר, פלסטיני שהיה מודיע של ההגנה (כיום אזור מושב בני ציון). לאחר שנחשד כסוכן כפול ונרצח בהוראת איסר בארי (שהיה ראש שירות המודיעין של ההגנה), גורשה משפחתו ואדמתו נהפכה ל"רכוש מדינה". רכושו פוזר בין קיבוצים ויישובים שונים, כל אחד לפי צרכיו. המעשה הוגדר כפועל יוצא של תקנות לשעת חירום ואלו נהפכו ב-1950 לחוק נכסי נפקדים.

בסוף המלחמה נכבשו ופונו כל הכפרים בקרבת הקיבוץ מתושביהם הפלסטינים, והקיבוצניקים שחזרו ליד מרדכי גילו מרחב ריק מבני אדם, אך מלא חפצים ופריטים שהושארו מאחור, מקצתם נלקחו לשימוש ולמזכרת.

"בראור מניחה על אותה כף מאזניים הן את הפליטות של חברי הקיבוץ ממקום מושבם והן את הפליטות הפלסטינית באזור בעקבות

מלחמת 1948", מתארת הררי, "שתי הפליטויות משתקפות זו בזו בתערוכה. מבטה אינו מתיימר לאובייקטיביות ולייצוג הוגן ושווה: היא מראיינת רק את חברי הקיבוץ, רק את מי שלבסוף שבו לביתם ושיקמו אותו. מתוך נקודת מבטם של אלה, היא מתחקה אחר שאריות לשוניות וחומריות אשר יש בהן זכר גם לפליטות אחרת, או הרחבה של שאלת הפליטות המקומית".

בראור מתמקדת במה שהיא קוראת לו "חור בארכיון": אותה תקופת זמן שבה אנשי הקיבוץ — שתיעדו את עצמם באמצעות פרוטוקולי ישיבות, תמונות והתכתבויות החל ב-1943 — לא תיעדו. מדוע נמנעו מתיעוד? אולי בשל חוסר פתאומי באמצעים, אולי בשל המולת הפינוי, ניסיונות ההתאקלמות, החזרה והשיקום, אולי בשל הטראומה של המפלה, אולי מסיבות אחרות. כך או כך, בראור משחזרת מדימיונה ובעזרת שברי־תיעוד וסיפורים, תמונת עבר השוואתית, המאפשרת בחינה ביקורתית של מושגים כגון רכוש, בעלות, נכסים, שלל.

היא מערבת חפצים מצויים שלוקטו מבתי הקיבוץ ומשרדיו, מסמכים ארכיוניים, עם תצלומים עכשוויים ועם סיפורים על אודות כל אלה. הסך הכל הוא מיצב שנועד לסבך את המשמעות (המסובכת ממילא) של מושג הרכוש הנטוש, המעלה סימני שאלה סביב נטישתו המכוונת או הכפויה על ידי בעליו הפלסטינים.

בחלל מוצגים כמה תצלומים של ידיים מראות, נוסח צילומי מוכר של זרוע המופיעה בפריים ומגישה דבר־מה אל העדשה. בשני תצלומים נראית יד מחזיקה קערות נחושת מרוקעות שנחפרו מתוך אדמת השדה הסמוך לקיבוץ. יד גבר מחזיקה נשל נחש, יד מרימה שטיח מקיר לקיר, מרצפות מצוירות נגלות תחתיו, בפריים שכולו קריעה אלכסונית של פני שטח, חשיפה ארכיאולוגית של מה שמתחת, כגילום ויזואלי של לא־מודע, של הכחשה. לצד אלה מוצגים תצלומי שחור־לבן ארכיוניים של הקיבוץ ההרוס והמופגז, תצלום אשה המחטטת בשאריות הזרוקות בתעלות המגן בשולי הקיבוץ. בצד מונחים גם שני כדים שנלקחו מהיכנשהו ועוטרו. ותצלום של מסמך הכולל דרישות ציוד, המופנה לאפוטרופוס לרכוש הנטוש.

לא כל העבודות בתערוכה חזקות באותה מידה, קצתן מתקבלות רק כבונות הקשר לדיון שמעלה בראור. גם קטעי השיחות המוקראים בקולה של האמנית מדבבים את מה שעולה באופן משכנע יותר מהחפצים, המסמכים והתצלומים.

עבודת המפתח המרשימה היא תצלום חזיתי של קיר בסדנה. על הקיר (המורכב מלוחות דיקט צבועים לבן) משורטטים קווי המתאר של כלי עבודה התלויים על מסמר, נוסח מוכר של סימון יעיל, שנועד לצופף ביחד את המכשירים על פני משטח נגיש ונוח כמעין פאזל, לקחת ולהחזיר בזריזות. זהו קיר שכולו מנגנון, תקנון. לקיחות והחזרות על סמך אמון ועל פי סדר, כנהוג באורח חיים שיתופי. אלא שכל החפצים חסרים, ובתצלום נראה רק הרישום המסמן אותם. הם נוכחים־נפקדים שאינם יכולים להיות דבר מלבד עצמם (משום שלא יתאימו למקום ולתוואי אחרים) והם אנונימיים לגמרי. אנחנו מכירים אותם ואין לנו מושג היכן הם. נוכחות הרפאים שלהם מזוהה רק באמצעות הסימון הכמו-משטרתי סביב גווייתם, הם ישנם ואינם בה בעת.

יש לתצלום הלכאורה פרוזאי וענייני הזה עוצמה שירית גדולה, שבה כל הגה, סימן ותו הכרחיים, ומיקומו של כל אחד מהם ברצף אינו ניתן להחלפה ולהמרה. ומשום כך יש בחזיתיות הישירה של הקיר, וביובש של השרטוט הטכני, עוצמה רגשית. כאב הככה־זה נדחף אל העין המשוטטת על פני המשטח, הודף אותה.

כשמתבוננים בתצלום זמן רב הוא הופך לאטו למפה אילמת של אזור אסון, אולי מפה שמחולקת לאזור הבלוקים ולאזור המשרפות. זו כמובן הפרזה מחוצפת, ההשוואה החזותית והרעיונית בין סדנה שהופקרה לחוסר אחריות, לבין הנוכחות־הנפקדת של 1948 על נכסיה הנטושים לבין זו שהתרחשה באירופה כמה שנים קודם לכן, עת זכו אנשים טובים מן היישוב בנדל"ן ורכוש מן ההפקר. אין להעלות אותה על הדעת (אלא שהיא עולה).

אבל גם אם לא רוצים להגזים ככה עם שירה ותזכורות שואה, אי אפשר שלא לראות ברישום הכלים החסרים ייצוגי גוף תלויים, או אף פחות מכך – דיווח חזותי על מכשיריו של האדם, הדברים ההופכים אותו לקומפוטנטי ויוצר, נציגי יתרונו עלי אדמות, כמה שכבר לא בנמצא. או אילן יוחסין, שענפיו אמנם משורטטים לפי סדר, היגיון ורצף אבל מנותקים זה מזה, כל אחד לנפשו. או מגדיר־זנים שמגלה־מסתיר את הקח־תן, את הגזל, המלקוח, אהבת הנכס וההרשאה לקחת את מה שהושאר מאחור.

הרי השרטוטים האלה הם שפה, כמו תווים או כתב־תנועה, המוכיחה שהתוואי (תוכנית החלוקה) אינו זהה לחיים המתנהלים בתחומו. זו שפה ששואלת בעזרת צורות ריקות איך מחזירים את מה שנלקח. בראור מעצימה את רגישות השאלה ואת עומקה, מציבה אותה כלקונה המוסרית דווקא היכן שאפשר לראות/לא לראות את נמעני השאלה. דרך החפצים והטראומה שהם מייצגים עולה גם השאלה של זכות השיבה.

מול התצלום הזה, במרכז החלל הקטן, עומד ארון אכול תולעים ועל סף התפוררות, יופיו המעוטר עדיין עמו, ריק ופעור דלתות. האנלוגיה בין התצלום לרהיט המצוי (שהושאל מתצוגת הקבע במוזיאון "קיבוץ של פעם" שבקיבוץ עברון) מובהקת, מחזקת את האוקסימורון המשפטי־לירי שבביטוי "רכוש נטוש", את ההבנה שכל הריק־המלא הזה אינו מטפורה של אמנות, אלא אורח חיים ממשי של בני אדם, המתגוררים בין ובתוך שאריות לא להם.

האירוניות, הפערים הדמומים, נקודות המבט, הפיתולים האידיאולוגיים, ההסטות האסתטיות, כל אלה נערמים זה על גבי זה בתערוכה ויוצרים פקעת בלתי ניתנת להתרה של גרסאות, היסטוריות ורגשיות, ממלכתיות ופרטיות, מלאות גאווה פטריוטיות או מוכות. והפקעת הזאת, דוגמית מייצגת של טרגדיית חיינו כאן, מוגשת בלקוניות, בחסכוניות. כמעשייה חדה על השפה והכחשותיה, ניקיונה המזוהם, השמות שהיא נותנת לדברים ולמעשים ובצבוץ המודחק החוזר אלינו מן השמות.

מיכל בראור: "רכוש נטוש". אוצרת רווית הררי. גלריה דנה, קיבוץ יד מרדכי. שעות פתיחה: רביעי 10:00-15:00, שבת 11:00-16:00. עד 30.7

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר |
רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו |

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל
© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ